

Nauka o organizacji i **przedsiębiorstwie**

Prof. Dr hab. Grzegorz Monastyrski

Bydgoszcz, 2014 r.

Wykład 7

Kapitał organizacji i jego zmiany

Potencjał organizacji – istota, rodzaje i ruch okrężny kapitału

Pojęcie „potencjał” w ujęciu leksykalnym oznacza „*zasób możliwości, mocy, zdolności wytwórczej tkwiący w czymś*”. Zbliżoną definicję pojęcia można znaleźć w literaturze przedmiotu: „*Potencjał określa się najogólniej jako zasób możliwości, zdolności, sprawności, mocy czy wydajności, tkwiący w kimś lub czymś*”.

Potencjał organizacji można zatem definiować wielowymiarowo jako zasób jej możliwości zbudowanych na zdolnościach, sprawności, mocy i wydajności wszystkich maszyn, urządzeń i załogi.

Potencjał organizacji można zatem definiować wielowymiarowo jako zasób jej możliwości zbudowanych na zdolnościach, sprawności, mocy i wydajności wszystkich maszyn, urządzeń i załogi.

Zasób tych możliwości w głównej mierze ukierunkowany jest na realizację głównych celów organizacji. Ma zapewnić maksymalizowanie dochodowości kapitału i maksymalizację wartości organizacji. Wynika on z jej „zasobów (kapitałów), ich struktury, cech i właściwości jakościowych oraz umiejętności tworzenia optymalnych kombinacji zasobów”. Zróżnicowanie tych zasobów wpływa na wyróżnianie różnego rodzaju potencjałów w organizacji, np. potencjału rzeczowego, potencjału pracy i potencjału finansowego.

Na potencjał organizacji wpływ mają także walory kadry kierowniczej, a przede wszystkim jej sprawność decyzyjna, kreatywność, przedsiębiorczość, elastyczność. W literaturze przedmiotu wskazuje się jednak potencjał strategiczny, jako szczególnie istotny dla rozwoju organizacji. Wskazuje on bowiem na jej zdolność do osiągnięcia sukcesu w przyszłości. Identyfikację potencjału prowadzi się w oparciu o badania i analizy strategiczne, dotyczące takich zagadnień, jak pozycji organizacji na rynku, struktury kosztów i potencjału finansowego, poziomu technologicznego i umiejętności technicznych, cyklu życia produktów. Duże znaczenie dla wzrostu potencjału strategicznego mają umiejętności w tworzeniu zasobów strategicznych. Na wzrost potencjału organizacji wpływ ma także jej kapitał. Jest on nośnikiem możliwości sprawnego (efektywnego) działania.

Kapitał jest pojęciem wieloznacznym, występuje różnorodność w jego definiowaniu i interpretowaniu, chociaż z reguły uważa się go za termin przynależny do dziedziny ekonomicznej, tj. ekonomii, finansów, rachunkowości. *„Zgodnie ze współczesną ekonomią jest to jeden z czterech czynników produkcji (pozostałe to ziemia, praca i przedsiębiorczość). Wielkim odkryciem wczesnej ekonomii politycznej było, iż kapitał nie można sprowadzać wyłącznie do formy pieniężnej, a wzrost zamożności społeczeństwa zależy od rozwoju jego sił produkcyjnych.”*

Według J. Lichtarskiego **kapitał**, w ujęciu najogólniejszym, to dobro nagromadzone, służące do rozwijania dalszej produkcji oraz zasoby pieniężne, stosowane w produkcji. Kapitał jako kategoria ekonomiczna natomiast oznacza wartość, która ma zdolność wzrostu. Różnica wartości, która powstaje na skutek wzrostu, to wartość dodatkowa (nazywana także zyskiem lub procentem). To dobro pożądane, bo posiadaczowi umożliwia określoną działalność i, gdy jest ona racjonalna, jego wartość wzrasta (jest powiększany) lub można się liczyć z jego zwrotem.

W literaturze przedmiotu można znaleźć opinie, że kapitał jest najmniej zbadanym czynnikiem wpływającym na potencjał organizacji. Wśród przyczyn wyróżnia się:

- kapitał zmienia swój skład,
- wykazuje znaczne zmiany stopnia płynności,
- różne są źródła pochodzenia kapitału w organizacji.

Uważa się także, że różnorodność w definiowaniu pojęcia wynika z odmienności jego zastosowania. Najczęściej określenia kapitału służą do wyjaśniania mechanizmu procesów gospodarczych. Zauważa się, że w istocie *„na kapitał składają się narzędzia, maszyny, zabudowania i wszelkie inne wyprodukowane przez człowieka tworzywa i urządzenia, które nie są przeznaczone do bezpośredniej konsumpcji, lecz wspierają lub zwielokrotniają efektywność pracy produkcyjnej”*

Oczywiste jest, że w ujęciu ekonomicznym kapitał łączony jest z pojęciem zasobów, za które uważa się każdy czynnik wytwórczy wykorzystywany w procesach produkcji i wymiany, a zasoby te znajdują się w każdej organizacji.

Czynnikami wytwórczymi są:

- praca,
- kapitał (rzeczowy, finansowy, ludzki i informacyjny),
- czynniki niematerialne (wiedza, lojalność pracowników i procedury).

Wyróżnione czynniki w organizacji mogą wystąpić w różnych konfiguracjach. Warto jest więc przedstawić często stosowany, klasyczny już podział zasobów w organizacji:

- ludzkie – to pracownicy, ich umiejętności i doświadczenie,
- naturalne – to zasoby dane przez naturę; nie są wytworzone przez człowieka,

- kapitałowe – wszelkie rzeczowe składniki procesów wytwórczych, będące wynikiem pracy człowieka. Do rzeczowych zasobów kapitałowych należą:
 - środki pracy – maszyny, urządzenia, instalacje, narzędzia, za pomocą których człowiek wytwarza produkty lub świadczy usługi;
 - przedmioty pracy – surowce, półprodukty, które służą do produkcji dóbr. Do zasobów kapitałowych należą też walory finansowe (środki pieniężne, które występują w postaci: gotówki, kredytu, papierów wartościowych).

Jeżeli jako punkt odniesienia podziału różnego rodzaju rzeczowych składników procesów wytwórczych brany jest czas ich zużywania się, to kapitał dzieli się na:

- obrotowy – wyczerpuje się całkowicie podczas jednego cyklu produkcyjnego – środki, które można wykorzystać lub zużyć w czasie nie dłuższym niż jeden rok (gotówka i należności, np.: zapłata za surowce, energię, siłę roboczą, transport),
- trwałe – to budynki, urządzenia, maszyny, które są stopniowo zużywane w ciągu kilku lat (umorzenie)

Środki obrotowe i środki trwałe, w ujęciu rachunkowym, to podstawowe składniki aktywów organizacji (wszelkich zasobów gospodarczych, które są w posiadaniu organizacji). Składnikiem aktywów jest także kategoria: inne (niematerialne) aktywa, obejmujące ogólne pozycje, takie jak patenty i prawa autorskie

Pojęcia kapitału obrotowego i trwałego mają odzwierciedlenie w tzw. ruchu okrężnym kapitału. „*Ruch okrężny kapitału, to przekształcanie się środków z jednej formy w inną oraz przechodzenie przez stadia produkcji/usług i obrotu*”.

Ruch okrężny kapitału to pojęcie abstrakcyjne, ale wyraża rzeczywiste procesy, które zachodzą w organizacji w danym czasie. Pojęcie to, biorąc pod uwagę podział kapitału, można definiować jako ruch okrężny środków obrotowych i środków trwałych organizacji.

Środki obrotowe są w nieustannym ruchu i przechodzą kolejno przez fazy, które odzwierciedlają działalność organizacji. Fazami tymi może np. być:

- faza zaopatrzenia,
- faza produkcji,
- faza dystrybucji.

Odpowiednio do przedstawionej kolejności faz, środki obrotowe przybierają postać pieniężną, produkcyjną i materialną (towarową). Ruch środków obrotowych ma postać ciągłą – środki podlegają ustawicznym przekształceniom z jednej postaci w drugą i z powrotem. Całość przejścia określonej partii majątku obrotowego przez wszystkie fazy nazywa się cyklem obrotowym.

FAZY CYKLU

I. Zaopatrzenie

II. Produkcja

III. Dystrybucja

Pieniądz ... Towar ... Proces produkcji ... Powiększona wartość towaru ... Powiększona suma pieniędzy

$P \rightarrow T \rightarrow \dots Pr \dots \rightarrow T^1 \rightarrow P^1$

Cykl obrotowy dla danej partii środków obrotowych

I. Faza zaopatrzenia

W pierwszej fazie organizacja wydaje swoje środki pieniężne na zakup przedmiotów pracy. Środki pieniężne przeobrażają się więc w dany towar, mogą to być zapasy materiałów do produkcji. Środki obrotowe przyjmują postać rzeczową (P T) i przechodzą ze sfery obiegu do produkcji.

II. Faza produkcji

W drugiej fazie przedmioty pracy znajdują się w następujących postaciach:

- produkcji niezakończonych,
- nakładów na opanowanie nowej produkcji.

Po zakończeniu tej fazy produkcja niezakończona przekształca się w wyroby gotowe (nowe towary, produkty, usługi). Wartość tych wyrobów jest większa od wartości środków zaangażowanych na początku procesu ($T^1 > T$). Środki wytworzone mają postać rzeczową; opuszczają sferę produkcji i przechodzą do sfery obiegu.

III.

Faza

dystrybucji

W fazie dystrybucji, nazywanej także zbytem, następuje sprzedaż wyrobów gotowych, czyli zamiana środków towarowych na pieniężne. Zamiana kończy cykl obrotowy dla danej partii przedmiotów pracy. Ruch okrężny drugiego ze składników kapitału, środków trwałych, jest trudniejszy do przedstawienia. W literaturze przedmiotu trwa dyskusja wśród ekonomistów nad jego przebiegiem. Nie ma w związku z tym jednoznacznie przedstawianego ruchu okrężnego dla środków trwałych. Spory wywołuje zwłaszcza określenie stadium wyjściowego ruchu.

Z tego powodu można przedstawić następujące dwa schematy tego ruchu:

a) Środek trwały ma stopę amortyzacji określaną ustawą o rachunkowości i w całym tym okresie występuje jego produkcyjne wykorzystanie:

1) zużycie materialne środka – dotyczy produkcyjnego wykorzystania środków trwałych,

2) amortyzacja – tworzenie rezerw pieniężnych przeznaczonych na odtwarzanie zużytych

środków trwałych,

3) odtworzenie – przemieszczenie wartości środków trwałych w nowe środki pracy (nabywanie nowych środków trwałych).

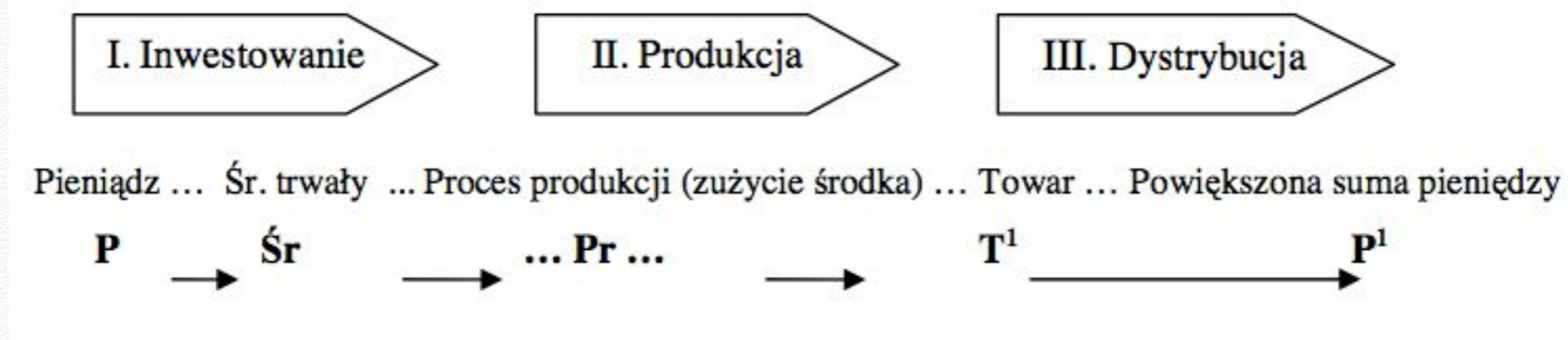
b) Środek trwały, tak jak obrotowy, trafia do organizacji w drodze przemiany formy pieniężnej w formę rzeczową, a fazy ruchu określonego można przedstawić następująco:

1) inwestowanie – przemiana pieniężnej formy wartości środka trwałego w produkcyjną,

2) produkcja – zużycie (przemiana) produkcyjnej wartości majątku trwałego w towarową w trakcie produkcji,

3) dystrybucja – przemiana towarowej formy majątku trwałego w pieniężną w trakcie sprzedaży wyrobów wytworzonych przez ten majątek.

FAZY RUCHU OKRĘŻNEGO

Ruch okrężny środków trwałych

Istotą ruchu określonego kapitału w organizacji jest przepływ kapitału. Pozyskane (posiadane) środki finansowe przeznaczone są na zakup środków, które angażowane są w proces produkcji wytwarzania. W procesie produkcji jedne ze środków produkcji służą wielu cyklom produkcyjnym w niezminionej fizycznie postaci. Są to środki trwałe. Inne natomiast przekształcane są w wyrób gotowy, który jest sprzedawany. Są to, w uproszczeniu, środki obrotowe. Powiększona suma pieniędzy podlega rozliczeniu. Z przepływem kapitału związana jest płynność finansowa, która dotyczy posiadania środków pieniężnych na zakup środków obrotowych i trwałych.

Kapitał własny i obcy, struktura kapitału

Z punktu widzenia własności w organizacji, kapitał to źródło finansowania zgromadzonych składników majątkowych. W ujęciu najogólniejszym można go podzielić na *kapitał własny i obcy*. Podział ten ma związek z dalszymi istotnymi zagadnieniami:

- źródłami, tworzeniem i pozyskiwaniem kapitału,
- strukturą kapitału,
- wartością organizacji itd.

Kapitał własny to udział własny inwestorów w organizacji. Jest to wartość środków gospodarczych, wniesionych przez właścicieli (udziałowców, akcjonariuszy, wspólników). W tej sytuacji mówimy o zewnętrznym finansowaniu własnym. Kapitały własne to także nadwyżki finansowe oraz środki wygospodarowane przez organizację w toku jej działalności, z obrotu kapitału – jest to wewnętrzne finansowanie własne.

Kapitał obcy to środki pozyskane od osób trzecich niebędących właścicielami ani udziałowcami organizacji, to dodatkowe źródło finansowania organizacji. Korzystanie z niego związane jest z określonym kosztem - w postaci odsetek. Kapitał obcy cechuje się tym, że jest oddany do dyspozycji organizacji na czas określony i po terminie umowy musi być zwrócony. Dawcy kapitału obcego z reguły mają wpływ na jego wykorzystanie, natomiast nie mają prawa podejmowania decyzji dotyczących całokształtu funkcjonowania organizacji. Wszystkie kapitały obce mają charakter:

- zobowiązań długoterminowych, do których wliczamy długoterminowe pożyczki i obligacje, długoterminowe kredyty bankowe i inne zobowiązania długoterminowe o terminie spłaty powyżej 1 roku, licząc od dnia bilansowego,
- zobowiązań krótkoterminowych, do których wliczamy: pożyczki, obligacje, kredyty bankowe i różne zobowiązania z tytułu dostaw, podatków i wynagrodzeń o terminie spłaty do 1 roku, licząc od dnia bilansowego.

Wewnętrzne podziały kapitału własnego i obcego są zróżnicowane, w dużej mierze zależne od standardów jakościowych rachunkowości. Są regulowane prawnie, przepisami ustawy o rachunkowości.

Kapitał własny organizacji składa się:

- z kapitału zakładowego,
- i zapasowego (nazywanego rezerwowym lub osobowym).

Kapitał zakładowy to o kapitał podstawowy organizacji, pierwotny (ewentualnie zmieniony później w ramach jej rozwoju) wkład właścicieli – wspólników (udziałowców, akcjonariuszy) wniesiony przy założeniu (stąd ogólne określenie *kapitał założycielski*). Wartość kapitału musi być zgodna z danymi rejestru handlowego, umową spółki lub statutem podmiotu gospodarczego. Prawo polskie określa minimalny kapitał zakładowy, potrzebny do zawiązania organizacji.

Kapitał zakładowy ma różne nazwy, zależne od formy prawnej organizacji:

- fundusz założycielski i przedsiębiorstwa – w państwowych organizacjach gospodarczych,
- fundusz udziałowy, wkładów i zasobowy – w spółdzielniach,
- kapitał wspólników lub właściciela – w spółkach jawnych, komandytowych, cywilnych i prywatnych jednoosobowych,
- kapitał udziałowy – w spółce z o. o.
- kapitał akcyjny – w spółkach akcyjnych.

Kapitał zakładowy jest trwale związany z jednostką gospodarczą, ma charakter długoterminowy, statyczny, stąd bywa też nazywany *kapitałem związanym*, natomiast rezerwy i czysty zysk określane są jako *kapitał rozporządzalny* (dyspozycyjny).

Kapitał zapasowy (nazywany rezerwowym lub osobowym) to środki finansowe przeznaczone w spółce na pokrycie ewentualnej straty finansowej. Przepisy kodeksu handlowego stanowią, w sposób szczegółowy tylko dla spółek akcyjnych, że należy tworzyć kapitał zapasowy z czystego zysku, do którego przelewa się co najmniej 8% zysku za dany rok obrotowy, dopóki kapitał ten nie osiągnie co najmniej 1/3 części kapitału zakładowego. Do kapitału zapasowego należy przelewać nadwyżki, osiągnięte przy emisji akcji powyżej ich wartości nominalnej, a pozostałe – po pokryciu kosztów emisji akcji. Do kapitału zapasowego wpływają również dopłaty, które uiszczają akcjonariusze w zamian za przyznanie szczególnych uprawnień ich dotychczasowym akcjom. O użyciu kapitału zapasowego rozstrzyga walne zgromadzenie, jednakże części kapitału zapasowego w wysokości 1/3 kapitału zakładowego można użyć jedynie na pokrycie straty wykazanej w sprawozdaniu finansowym.

Struktura kapitału

W literaturze przedmiotu dominuje pogląd, że kapitał własny to najbardziej stabilna podstawa finansowania działalności organizacji. W istotny sposób wpływa on na utrzymanie płynności finansowej, a wysokość tego kapitału jest informacją dla wierzycieli, do jakiej kwoty organizacja jest zdolna ponieść konsekwencje finansowe w razie powstania straty (jeżeli straty są większe niż kapitał, to ogłasza się bankructwo).

Kapitał obcy, na co już uprzednio zwracano uwagę, wymaga spłacenia w ustalonych terminach wierzycieli. Możliwe jest, można powiedzieć, powszechnie praktykowane, *refinansowanie kredytów*, czyli zaciąganie następnego kredytu na spłatę starego.

Ważne jest, w jaki sposób wykorzystać pojawiające się możliwości pozyskiwania alternatywnych źródeł kapitału o różnym charakterze i wybrać ich najkorzystniejszą strukturę dla organizacji. Optymalizacja struktury kapitału w istocie wiąże się bezpośrednio z maksymalizacją wartości rynkowej organizacji.

Wybór optymalnej struktury kapitału powinien uwzględniać:

- maksymalizację korzyści udziałowców organizacji,
- zapewnienie właściwego stopnia bieżącej i perspektywicznej płynności płatniczej. Analiza rentowności struktury kapitału przeprowadzana jest z różnych punktów widzenia i może obejmować zarówno określone rodzaje kapitałów, jak i różne wielkości wyniku, np. w literaturze ekonomicznej wyróżnia się najczęściej:

- rentowność zaangażowanych kapitałów własnych lub kapitałów stałych określaną jako rentowność finansową,
- rentowność kapitału całkowitego (aktywów, majątku) nazwaną rentownością gospodarczą – ekonomiczną,
- rentowność sprzedaży nazywaną rentownością handlową.

Poziomem rentowności kapitału, zapewne, zainteresowani są właściciele (wspólnicy, akcjonariusze itp.) organizacji gdyż pokazuje on zdolność przynoszenia dochodu z zastosowanego dochodu. Do grupy wskaźników efektywności zaangażowanego kapitału zalicza się najczęściej:

- wskaźnik rentowności kapitału własnego
- wskaźnik rentowności kapitału całkowitego,
- wskaźnik rentowności kapitału podstawowego.

Wskaźnik rentowności kapitału własnego informuje o wielkości zysku netto, przypadającego na jednostkę kapitału zainwestowanego w organizacji. Jest miarą efektywności wykorzystania kapitału własnego przez organizację w danym okresie.

rentowność kapitału własnego = zysk brutto/kapitały własne

Poziomem tego wskaźnika i jego tendencją w czasie zainteresowani są szczególnie akcjonariusze (inwestorzy). Wysoki poziom zyskowności kapitału własnego (> 1) jest dla nich wyznacznikiem właściwej alokacji kapitałów. Pozwala przypuszczać, że przedsiębiorstwo rozwija się, co stwarza możliwości uzyskania wyższych dywidend.

Niezwykle ważny w zarządzaniu organizacją jest **wskaźnik rentowności kapitału całkowitego (łącznego)**, gdyż odzwierciedlając zdolność aktywów – kapitałów do generowania zysku, wskazuje na efektywność organizacji w zarządzaniu aktywami – majątkiem. Przyjmując zysk netto lub brutto w liczniku wzoru na wskaźnik rentowności kapitału własnego, zwraca się uwagę, że nie zapewnia on obliczenia pełnego poziomu rentowności całego zainwestowanego kapitału (własnego i obcego), gdyż jak wynika z zobowiązujących zasad systemu podatkowego i ewidencji odsetek, zysk netto i zysk brutto stanowią wielkości pomniejszone o odsetki płacone od kapitału obcego. Dlatego też dla uzyskania w pełni dokładnego pomiaru osiągniętej rentowności zaangażowanego kapitału należy powiększać wymienione wielkości o kwotę zapłaconych odsetek, zmniejszając je równocześnie o równowartość korzyści podatkowych (odsetki płacone są przed opodatkowaniem, co zmniejsza podstawę opodatkowania i przynosi organizacji korzyści podatkowe).

rentowność kapitału łącznego = $\frac{\text{zysk netto lub brutto} + \text{odsetki od k. obcego}}{\text{kapitał łączny}}$

Porównanie rentowności kapitału własnego z rentownością kapitału łącznego pozwala na ocenę tzw. *efektu dźwigni finansowej*. Dźwignia finansowa jest konsekwencją złożonej struktury finansowania projektów inwestycyjnych (kapitałów własnych i obcych). W polityce kształtowania struktury kapitałów przedsiębiorstwo powinno kierować się rentownością zastosowania kapitału łącznego i kapitału własnego.

$$\text{efekt dźwigni finansowej} = \frac{R_{kw}}{R_{kl}}$$

Jeżeli wartość tak wyliczonego wskaźnika jest większa od jedności (1), to świadczy o pozytywnym efekcie dźwigni, przez który należy rozumieć zwiększenie rentowności kapitału własnego w wyniku zastosowania kapitału obcego. Źródłem zwiększenia rentowności kapitału własnego są tzw. „oszczędności” podatkowe, powstające w rezultacie obniżenia kwoty zysku przed opodatkowaniem o odsetki należne od zaciągniętego kredytu lub od obligacji. Wartości niższe wskazują na niekorzystną strukturę kapitałów organizacji (przeważa kapitał obcy).

Porównanie kapitału własnego i kapitału obcego

	Kapitał własny	Kapitał obcy
Okres zwrotu	kapitał jest powierzony organizacji przez właścicieli bez terminu zwrotu	kapitał jest powierzony przez wierzycieli na określony czas (okres umowy)
Płatności	dywidendy wypłacane są akcjonariuszom w zależności od możliwości finansowych organizacji (wypracowanego zysku netto)	bieżące odsetki (oprocentowanie) oraz spłaty kapitału wypłacane są wierzycielom zgodnie z umową (sztywne płatności)
Opodatkowanie	wypłacone dywidendy nie stanowią dla organizacji kosztu zmniejszającego podstawę opodatkowania podatkiem dochodowym	odsetki (oprocentowanie) są kosztami finansowymi zmniejszającymi podstawę opodatkowania podatkiem dochodowym
Kontrola zarządu	akcjonariusze mają prawo głosu w najważniejszych sprawach	wierzyciele kontrolują tylko w zakresie wynikającym z umowy
Ryzyko bankructwa	niewypłacanie dywidend nie może być przyczyną postawienia organizacji w stan upadłości	niewypłacenie oprocentowania lub niespłacenie kapitału może być podstawą ogłoszenia upadłości (bankructwa)